

СЕКЦІЯ 1 ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 001.82:342.36(48)»16/17»
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2026-1-1>

АБСОЛЮТНА МОНАРХІЯ У КРАЇНАХ СКАНДИНАВІЇ: СПРОБА ТИПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Ковальова Світлана Григорівна,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри історії і теорії держави і права
Чорноморського національного університету імені Петра Могили
svetkovaleva0902@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0468-1539

Стаття ставить за **мету** дослідження скандинавського типу абсолютної монархії з визначенням особливостей політичного впровадження та юридичного оформлення абсолютизму в Данії та Швеції. Для досягнення мети застосовано низку **методів**, у тому числі герменевтичний, системний, структурний, метод історичного аналізу, порівняльно-історичний, формально-логічний. **Результати**. Встановлено, що політичне та юридичне затвердження абсолютної монархії у Швеції і Данії у другій половині XVII ст. засвідчило два різні шляхи формування абсолютистської держави у Північній Європі. Виявлено, що обидві монархії реагували на схожі виклики – воєнне перевантаження, фінансову кризу та боротьбу з домінуванням аристократії, – однак механізми легітимації влади монарха й характер правового оформлення істотно відрізнялися. Здійснено аналіз процесів легітимації влади монарха в обох державах. Встановлено, що у Швеції абсолютизм юридично оформився поступово, рішеннями Ріксдагу 1680, 1682 і 1693 рр. Підкреслено, що відсутність єдиного конституційного акту зробила шведський абсолютизм гнучким, бюрократичним і залежним від практики управління. Виявлено, що у Данії утвердження абсолютизму мало різко виражений переломний характер: політичний переворот 1660 р. ліквідував станова монархію, а Королівський закон 1665 р. юридично закріпив необмежене панування монарха. Підкреслено, що данський абсолютизм був детально юридично регламентованим, централізованим і максимально персоніфікованим, що забезпечило королю виняткову повноту влади. **Висновки**. Шведський і данський абсолютизм репрезентують дві типологічні моделі: еволюційну, станова-легітимовану й гнучку у Швеції та радикальну, кодифіковану, класично-абсолютну в Данії. Саме ці відмінності зумовили різну політичну динаміку обох держав у XVIII ст.

Ключові слова: абсолютна монархія, абсолютизм, Скандинавія, Швеція, Данія, форма державного правління, історія держави і права, правове оформлення влади, Ріксдаг, Королівський закон.

ABSOLUTE MONARCHY IN THE SCANDINAVIAN COUNTRIES: A TYPOLOGICAL ANALYSIS

Kovalova Svitlana Hryhorivna,
Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of History and Theory of State and Law
Petro Mohyla Black Sea National University
svetkovaleva0902@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0468-1539

The article **aims** to examine the Scandinavian type of absolute monarchy, identifying the specific features of the political implementation and legal consolidation of absolutism in Denmark and Sweden. To achieve the aim, a range of methods has been employed, including the hermeneutic, systemic, and structural approaches, as well as the method of historical analysis, and formal-logic analysis. **Results**. It has been established that the political and legal consolidation of absolute monarchy in Sweden and Denmark in the late XVII century demonstrates two distinct paths of absolutist state formation in Northern Europe. Both monarchies responded to similar challenges – prolonged warfare, fiscal crisis, and the need to curb aristocratic dominance – yet the mechanisms of legitimizing royal authority differed significantly. It has been identified that in Sweden, absolutism was established gradually and within a legal framework. The deci-

sions of the Riksdag in 1680, 1682 and 1693 successively concentrated power in the hands of the king without formally abolishing estate-based representative institutions. The Riksdag itself became the principal instrument for legitimizing royal supremacy, which ensured a degree of social and political acceptance of the regime of Charles XI. It has been emphasized that the absence of a single constitutional act meant that Swedish absolutism was legally flexible, bureaucratic in nature, and based largely on administrative practice rather than rigid codification. It has been proved that in Denmark, by contrast, the establishment of absolutism took the form of a sharp political rupture. The events of 1660 eliminated the estate monarchy and dismantled aristocratic political dominance, when the Royal Law (Lex Regia) of 1665 provided a clear constitutional foundation for unlimited royal authority. Danish absolutism was thus fully codified, highly centralized, granting the monarch comprehensive and formally defined power. The key **conclusion** of this typological comparison is that Swedish and Danish absolutism represent two distinct models: an evolutionary, estate-legitimized, and legally adaptable form in Sweden, and a radical, codified, and classically absolute form in Denmark. These structural differences had a decisive impact on the political development of both states in the XVIII century.

Keywords: absolute monarchy, absolutism, Scandinavia, Sweden, Denmark, form of government, history of state and law, legal consolidation of power, Riksdag, Lex Regia.

Вступ. Сучасний стан вітчизняної історико-правової науки характеризується посиленням інтересу до тих сторінок й аспектів європейської історії, які досі залишалися поза увагою українських дослідників – переважно через брак перекладу відповідних джерел. Розширення наукових контактів та полегшення доступу до масиву джерел уможливорює збагачення нашої науки через розширення загальноєвропейської картини історії держави і права, зокрема, за рахунок включення досвіду країн, що за марксистською традицією перебували у статусі «нетипових», «периферійних», – Піренейського півострова, Адріатики або Скандинавії. Тож розширення географії вітчизняних досліджень як тенденція нинішньої української історико-правової науки є безумовно позитивним, а звернення до вивчення аспектів історії держави і права європейських країн – корисним і актуальним. З урахуванням сказаного своєчасним є дослідження особливостей досвіду Данії та Швеції у другій половині XVII–XIX ст., коли в обох країнах затвердилася та функціонувала абсолютна монархія, у рамках якої сформувалася модерна держава.

1. Передумови формування абсолютної монархії у скандинавських країнах

Абсолютна монархія у Данії та Швеції сформувалася пізніше, ніж на Заході Європи, – у другій половині XVII ст. Однак сукупність чинників, що уможливили її виникнення, була тією ж, що й у Франції, Англії, німецьких курфюрствах: це були соціально-економічні, політичні, ідеологічні та міжнародні чинники (Bryld; 181–182). Разом з тим, зауважимо, що конкретні передумови в кожній країні мали свої особливості.

Політичними й ідеологічними передумовами виникнення абсолютизму у Скандинавії, як і в інших регіонах Європи, стали, насамперед, релігійні війни XVI ст., що вимагали концентрації та мобілізації всіх ресурсів країни. Хоча ані у Данії, ані у Швеції релігійні конфлікти не набули тієї інтенсивності, що, наприклад, у Франції, однак політична конкуренція проходила під релігійними гаслами, так само, як і в інших регіонах тогочасної Європи. Так звана «графська ворожеча» у Данії – виступ дворянської опозиції проти короля-католика Крістіана II, що переріс у громадянську війну, та серія релігійних та династичних протистоянь у Швеції сприяли глибоким політичним перетворенням на Півночі Європи. У Данії перемога партії прихильників Крістіана III,

переконаного лютеранина, призвела до офіційного запровадження лютеранства у 1536 р., конфіскації церковних земель й остаточного підпорядкування церкви королівській владі, що значно зміцнило данську монархію. У Швеції за правління короля Густава Вази релігійні зміни також стали інструментом централізації влади. Державні збори – Ріксдаг (Riksdag) у Вестеросі 1527 р. санкціонували підпорядкування церкви королю та секуляризацію церковного майна, що викликало спротив католицьких єпископів і численні селянські повстання (Ringen; 237). Релігійний конфлікт у Швеції був тісно пов'язаний з політичним: ліквідація католицької ієрархії підірвала вплив старої знаті й зміцнювала позиції королівської адміністрації. Після боротьби з католицьким королем Сигізмундом III Уппсальський синод 1593 р. проголосив лютеранське віросповідання єдиною державною релігією. Тож в обох скандинавських країнах наслідком Реформації стало посилення королівської влади, ослаблення ролі католицької церкви та формування національних держав.

Іншою важливою політичною передумовою становлення абсолютної монархії у країнах Скандинавії стало ослаблення політичних позицій аристократії унаслідок воєн, хоча вони й мали різний характер і наслідки для Данії і для Швеції. Данія до середини XVII ст. була становою монархією, де влада короля суттєво обмежувалася Радою королівства (Rigsråd), яка складалася з представників знаті. Для Данії війни середини XVII ст. були невдалими: у ході війни зі Швецією країна втратила третину своїх територій і зазнала значного руйнування економіки, як наслідок, різко впав авторитет дворянства, яке відповідало за військове керівництво. Тож політичні події позначилися на соціальному житті Данії. Міщанство та духовенство, незадоволені домінуванням аристократії, підтримали короля Фредеріка III в його прагненні зміцнити владу. У 1660 р. король, спираючись на підтримку непривілейованих станів, скасував виборність монарха та проголосив абсолютну спадкову монархію, юридично закріплена «Королівським законом» (Kongeloven) 1665 р.

У Швеції політичні передумови абсолютизму також були пов'язані з тривалими переможними війнами, які сприяли централізації держави. У XVI–XVII ст. Швеція перетворилася на одну з провідних військових держав Європи, що вимагало потужного централізованого управління,

стабільних податкових надходжень й ефективної бюрократії. Хоча шведська знать відіграла значну роль у державному управлінні, постійні війни призвели до фінансової кризи та надмірного зростання земельних володінь аристократії за рахунок корони (Ringen; 245). Наприкінці XVII ст. король Карл XI провів так звану «редукцію» – повернення значної частини земель у власність держави, що підірвало економічну та політичну могутність знаті. Таким чином, у Швеції, як і у Данії, політичні чинники зумовили соціальні наслідки: за Карла XII у державі були закладені основи абсолютної монархії.

Отже, в обох країнах встановлення абсолютної монархії стало можливим внаслідок ослаблення аристократії, тривалих війн і потреби у сильній централізованій владі, проте у Данії вирішальну роль відіграв політичний переворот 1660 р., а у Швеції – поступове посилення королівської влади через військові та адміністративні реформи.

Серед економічних чинників формування абсолютизму в Данії і Швеції стало зростання грошової маси і перехід від натурального обміну до грошового (Bryld; 181–182). Маєтності та господарства аристократів більше не відігравали ролі основних пунктів збору податків, а самі аристократи – ролі збирачів. Функція оподаткування перейшла до найманих чиновників, котрі отримували сплату за свою службу державі. Водночас стало можливим збільшення податків та встановлення ефективнішого контролю над їхнім надходженням, а також упорядкування податкової системи. В свою чергу, це надавало можливість королям відмовитись від феодальних принципів комплектування армії на засадах сюзеренно-васальних відносин та заміни її на професійну найману армію. Це знов-таки ліквідувало залежність королів і Данії, і Швеції від старої великої земельної аристократії. Водночас для вихідців з міської та сільської верхівки відкривалися можливості військової кар'єри та подальшої мобілітації, що позначалося на формуванні нової суспільної верстви – служилої знаті, залежної від короля, а відтак лояльної до нього.

2. Політичне впровадження абсолютної монархії у Скандинавських країнах

Після поразок у війнах зі Швецією та глибокої державної кризи у 1660 р. данський король Фредерік III за підтримки міщанства й протестантського духовенства здійснив політичний переворот. Станово-представницькі збори (Tinget, пізніше Rigsråd – Рада королівства) відмовилися від традиційної системи виборної монархії та погодилися на запровадження спадкової королівської влади. Такий крок мав серйозні політико-ідеологічні наслідки. Данська політична традиція вимагала вибору монарха на Раді королівства. І хоча це був формальний акт, оскільки на практиці королі призначали своїх наступників ще за свого життя, або ж Рада королівства обирала старшого сина покійного короля, все ж таки вважалося, що королівська влада походить від представників станів, що брали участь у виборах. Це зумовлювало її обмеженість, хоча й формальну. Відмова від схвалення Радою королівства означала, що монарх отримував владу від Бога, відтак є відповідальним лише перед Ним. Отже, Фредерік III був проголошений «спадковим королем Данії і Норвегії і абсолютним монархом» (Lauring; 166).

До складу Данського королівства у другій половині XVII ст. входили також Норвегія, Ісландія, Фарерські острови, а також курфюрства Шлезвіг та Голштинія. На цих територіях абсолютизм було впроваджено як факт, без жодних консультацій та обговорень з населенням (Bregnsbo, Villads Jensen; 138). У Норвегії про події у Копенгагені оголосили у 1660 р., а у серпні 1661 р. у Христіанії (тодішня назва Осло) були скликані Норвезькі станові збори, де представників від станів змусили підписати акт згоди з рішенням Ради королівства (Lunden; 78). В Ісландії згода місцевої соціальної верхівки була отримана на зустрічі у палаці намісника (Karlsson; 128). Протестів не було, почасти через відсутність місцевих збройних сил, почасти через колабораціоністські настрої місцевої знаті по відношенню до розташованих на острові данських торгових монопольних компаній (Bregnsbo, Villads Jensen; 138). У серпні 1662 р. офіційну згоду на впровадження абсолютної монархії висловили представники Фарерських островів (Olsen; 144, Tønnesen; 31–45). Однак з проголошенням абсолютизму у Шлезвізі та Голштинії виникли проблеми. Хоча обидва курфюрства де-факто належали Данській короні, де-юре вони підпорядковувалися германському імператору Священної Римської імперії, тож не могли висловити згоду на ініціативу данського короля. Окрім того, в обох курфюрствах існували Асамблеї аристократів, які мали досить міцні позиції у тамтешніх суспільствах. Тож і Фредеріку III, і його наступникам доводилося миритися з існуванням Асамблеї у Шлезвігу та Голштинії (Tønnesen; 81–87).

Для управління на місцях Фредерік III призначив чиновників «цивільної служби», що отримували платню з королівської казни, замінивши ними місцевих феодалів-власників ф'єфів. Джерела свідчать про певні побоювання короля щодо потенційно можливих повстань (Lauring; 166), але аристократія була надто послаблена, щоб чинити опір.

У Швеції впровадження абсолютизму відбувалося поступово. На відміну від данської, шведська суспільна еліта намагалася висловлювати невдоволення політикою короля, особливий протест викликала вже згадувана «редукція». Дворянство намагалася протестувати у правових формах – через виступи на Ріксдазі, петиції та апелювання до традиційних законів і привілеїв. Частина знаті відкрито критикувала політику Карла XI, закидаючи йому порушення «старих свобод королівства» (Åberg; 155). Проте ці протести були послаблені внаслідок низки причин. По-перше, дворянство не було внутрішньо однорідним, причому середня й дрібна шляхта часто ставала на бік короля, сподіваючись зміцнити свої позиції за рахунок великої аристократії. По-друге, міщанство, духовенство і селянство загалом підтримували королівську владу, оскільки вона обмежувала привілеї знаті й наводила фінансовий порядок у державі. Як наслідок, відкритих повстань або збройного опору впровадженню абсолютизму у Швеції не відбулося. Король діяв, спираючись на законні рішення Ріксдагу та регулярну армію, що робило будь-який силовий спротив малоймовірним і політично невиправданим.

Фінляндія у XVII ст. була східною частиною Швеції й не мала власних автономних інституцій. Процеси становлення абсолютної монархії безпосередньо імплементовані у Фінляндії.

Адміністративно шведський абсолютизм упроваджувався через централізацію управління. Намісники (губернатори), судді та чиновники, як і у Данії, призначалися королем, але, на відміну від данської моделі, ці посадовці також могли призначатися центральними органами влади, наприклад, Ріксдагом, з подальшим затвердженням королем (Åberg; 156).

3. Юридичне оформлення абсолютної монархії у Данії та Швеції

У Швеції абсолютна монархія була юридично оформлена рішеннями Ріксдагу та королівськими актами. Спираючись на армію та державний апарат, шведський король зосередив у своїх руках законодавчу, виконавчу та судову владу. На Ріксдазі 1680 р. Карл XI домігся ухвалення рішень, які фактично ліквідували обмеження королівської влади. Було проголошено, що король не підзвітний Ріксдагу. Закріплювався принцип, за яким король вважався єдиним носієм верховної влади, який відповідає лише перед Богом, самостійно видає закони, керує фінансами, судом та армією.

Подальше правове оформлення абсолютизму відбулося у 1682 і 1693 рр., коли Ріксдаг підтвердив, що король «має повну й необмежену владу» (enväldigt styre) (Åberg; 157). Таким чином, абсолютна монархія у Швеції була встановлена не одним окремим законом, а серією рішень станово-представницького органу, які легалізували необмежене панування короля. Отже, шведський абсолютизм набув законного характеру через санкціонування Ріксдагом, що відрізняло його від інших тогочасних європейських абсолютних монархій.

Важливою складовою затвердження абсолютної монархії у Швеції стала також реорганізація армії та державного управління. Було створено ефективний бюрократичний апарат, запроваджено регулярну армію, що забезпечило королю реальні важелі влади на всій території країни.

У Данії абсолютна монархія була чітко і формально закріплена спеціальним нормативно-правовим актом, що робить її одним із найяскравіших прикладів юридично оформленого абсолютизму в Європі. У 1665 р. було видано «Королівський закон» (Kongeloven; Lex Regia). Цей акт проголошував короля єдиним і необмеженим носієм верховної влади, який не підзвітний жодним світським органам і церкві, а відповідає лише перед Богом. Король отримував повноту законодавчої, виконавчої і судової влади, керував фінансами, армією, земельним фондом держави (Hansen; 186). Було закріплено принцип безумовної покори підданих королю.

Тож, на відміну від Швеції, де абсолютизм утверджувався поступово через рішення Ріксдагу, у Данії він був оформлений єдиним кодифікованим актом, що мав конституційний характер і діяв до середини XIX ст. Таким чином, абсолютна монархія у Данії була юридично закріплена радикально й однозначно, що забезпечило королю найширші повноваження серед європейських монархів того часу.

Затвердження абсолютної монархії в обох країнах відбувалося у правовому полі, однак із суттєвими відмінностями. У Швеції воно проходило поступово, без різкого державного перевороту, протягом тринадцяти років, з 1680 по 1693 рр.

Це надало шведському абсолютизму легітимності й відносної стабільності. У Данії абсолютна монархія була юридично закріплена єдиним нормативним правовим актом, що ретельно регламентував відсутність будь-яких обмежень королівської влади.

Висновки. Таким чином, політичне та юридичне затвердження абсолютної монархії у Швеції і у Данії в другій половині XVII ст. засвідчило формування двох близьких за змістом, але різних за формою моделей абсолютизму в Північній Європі. Обидві держави реагували на подібні виклики – воєнну напругу, фінансову кризу, ослаблення станово-представницьких інститутів, однак шляхи легітимації необмеженої королівської влади й характер її правового оформлення істотно відрізнялися.

У політичному плані шведський абсолютизм утвердився еволюційно. Королівська влада посилювалася поступово, спираючись на серію рішень Ріксдагу 1680, 1682 і 1693 рр. Важливо, що станово-представницький орган не був формально ліквідований, а сам виступив інструментом легалізації абсолютизму. Це надало режиму Карла XI вигляду законності й спадкоємності з попереднім. Політично король спромігся мобілізувати підтримку непривілейованих станів і, як наслідок, уникнув протестів населення. Таким чином, шведський абсолютизм не був наслідком відкритого перевороту, а результатом внутрішньої перебудови державної системи.

Юридично шведська абсолютна монархія мала особливий, «некодифікований» характер. Вона формувалася через рішення представницьких зборів і практику правління. Формально зберігалися старі закони та інституції, однак їхнє тлумачення повністю залежало від монарха. Король проголошувався єдиним носієм верховної влади, відповідальним лише перед Богом, але ця формула випливала не з окремого закону, а з узагальнення низки правових рішень. Така модель дозволяє характеризувати шведський абсолютизм як станово-легітимований, із сильним бюрократичним та військовим апаратом.

Данський абсолютизм, навпаки, мав виразно революційний характер у політичному сенсі: політичний переворот 1660 р. швидко і радикально ліквідував станову монархію і впровадив необмежену королівську владу. Юридичне оформлення данського абсолютизму було значно чіткішим і завершенишим, ніж у Швеції. Прийняття Королівського закону 1665 р. надало абсолютній монархії конституційної форми. Цей акт прямо проголошував необмежену владу короля. На відміну від Швеції, де абсолютизм залишався результатом практики та тлумачення, у Данії він був прямо закріплений у єдиному акті, який діяв понад півтора століття.

З типологічного погляду шведський абсолютизм можна визначити як поміркований, бюрократичний і станово-легітимований. Він зберігав зовнішні форми представництва та спирався на компроміс між королем і непривілейованими станами. Данський абсолютизм, своєю чергою, являв собою класичну, жорстку форму правління з максимальною концентрацією влади в руках монарха.

Отже, хоча шведська і данська моделі абсолютизму мали спільно соціально-політичні витоки, їхнє політичне та юридичне затвердження відо-

бражає два різні варіанти розвитку ранньомодерної державності: еволюційно-правовий у Швеції та радикально-кодіфікований у Данії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bregnsbo M., Villads Jensen R. The Rise and Fall of the Danish Empire. Losanna: Palgrave Macmillan, 2022. 284 p.
2. Bryld C.-J. Verden før 1914 – i dansk perspektiv. Aarhus: Systime, 2015. 292 s.
3. Danmarks Historie. Under redaktion af J. Danstrup og H. Koch. B. 8. Den Unge Enevælde (1660–1721). Af G. Olsen. København: Politikens Forlag, 1964.
4. Hansen B. Danmark i tusind år. Aarhus: Systime, 1986. 315 s.
5. Karlsson G. Iceland's 1100 Years History of a Marginal Society. 2nd ed. London: Picador, 2020. 202 p.
6. Lauring P. A History of Denmark. Translated from the Danish. Copenhagen: Høst og Søn, 2020. 274 p.
7. Lunden K. Nasjon eller union? Refleksjonar og røynsler. Oslo: Samlaget, 1993. 198 s.
8. Ringen S. The Story of Scandinavia. London: Weidenfeld & Nicolson, 2023. 480 p.
9. Tønnesen A. Magtens besegling. Enevældsarveregeringssakterne af 1661 og 1662 undeskrævet og beseglet af standerne i Danmark, Norge, Island og Farøerne. *Heraldik selskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2013. S. 29–93.
10. Åberg A. Vår Svenska Historia. Stockholm: Natur og Kultur, 1978. 316 s.

REFERENCES:

1. Bregnsbo M., Villads Jensen R. The Rise and Fall of the Danish Empire. Losanna: Palgrave Macmillan, 2022. 284 p. [In English]
2. Bryld C.-J. Verden før 1914 – i dansk perspektiv. Aarhus: Systime, 2015. 292 s. [In Danish]
3. Danmarks Historie. Under redaktion af J. Danstrup og H. Koch. B. 8. Den Unge Enevælde (1660–1721). Af G. Olsen. København: Politikens Forlag, 1964. [In Danish]
4. Hansen B. Danmark i tusind år. Aarhus: Systime, 1986. 315 s. [In Danish]
5. Karlsson G. Iceland's 1100 Years History of a Marginal Society. 2nd ed. London: Picador, 2020. 202 p. [In English]
6. Lauring P. A History of Denmark. Translated from the Danish. Copenhagen: Høst og Søn, 2020. 274 p. [In English]
7. Lunden K. Nasjon eller union? Refleksjonar og røynsler. Oslo: Samlaget, 1993. 198 s. [In Norwegian]
8. Ringen S. The Story of Scandinavia. London: Weidenfeld & Nicolson, 2023. 480 p. [In English]
9. Tønnesen A. Magtens besegling. Enevældsarveregeringssakterne af 1661 og 1662 undeskrævet og beseglet af standerne i Danmark, Norge, Island og Farøerne. *Heraldik selskab*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 2013. S. 29–93. [In Swedish]
10. Åberg A. Vår Svenska Historia. Stockholm: Natur og Kultur, 1978. 316 s. [In Swedish]

Дата першого надходження статті до видання: 08.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 02.02.2026